ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 10, številka 1-2, maj 2006 · ISSN 1408-2969

GRAŠKA FILOZOFSKA ŠOLA

Tanja Pihlar

Genetično-dinamična psihologija pri poznem Webru

Kranj

Citiranje: Tanja Pihlar, »Genetično-dinamična psihologija pri poznem Webru«, *Analiza: časopis za kritično misel* 10, št. 1-2 (2006): 131–143.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Tanja Pihlar
Kranj

GENETIČNO-DINAMIČNA PSIHOLOGIJA PRI POZNEM WEBRU

V pričujočem prispevku obravnavamo pojmovanje psihologije pri Francetu Webru, kot ga je podal v svojem poznem delu *Vprašanje stvarnosti* (1939). V njem je primerjal analitično-deskriptivno in genetično-dinamično psihologijo, ki se razlikujeta med seboj po metodi in predmetu. Glavna metoda analitično-deskriptivne psihologije je samoopazovanje in analiza duševnih pojavov, medtem ko je metodo genetično-dinamične psihologije notranje in zunanje opazovanje – slednje je usmerjeno na obdajajoči nas zunanji svet in življenje v širšem pomenu besede (rastline, živali, človek). Poleg tega se analitično-deskriptivna psihologija ukvarja izključno z duševnimi pojavi, predmet genetično-dinamične psihologije pa so tudi subjekti kot posebne žive stvarnosti, ki jim pripada posebna dinamika. Po Webru je lahko samo takšna genetično-dinamična psihologija, ki razlikuje in dojema različne vrste stvarnosti, osnova za "moderno" ontologijo. V članku pokažemo, v kakšni meri se je Weber v svojem pojmovanju psihologije naposled oddaljil od Brentanove tradicije.

Ključne besede: France Weber, analitično-deskriptivna psihologija, samoopazovanje, duševni pojavi, genetično-dinamična psihologija, zunanje opazovanje, zadevanje, živa stvarnost.

V pričujočem prispevku bomo obravnavali pojem psihologije pri poznem Webru, kot ga je podal v svojem zadnjem objavljenem delu *Vprašanje stvarnosti* (1939).

1. Brentanovo ozadje: delitev na opisno in razvojno psihologija

V svojih zgodnjih psiholoških delih *Očrt psihologije* in *Analitična psihologija* (obe sta izšli leta 1924) je Weber prevzel Brentanovo delitev psihologije na opisno in razvojno psihologijo. Brentano je takšno delitev prvič uvedel v svojih predavanjih o opisni psihologiji, ki jih je imel v osemdesetih letih 19. stoletja na dunajski univerzi in so pred dvema desetletjema izšla v knjižni obliki (glej

Brentano, 1982). V njih je opredelil psihologijo kot "znanost o duševnosti človeka, tj. o tistem delu življenja, ki ga dojamemo z notranjo zaznavo" (Brentano, 1982: 1). Pripisal ji je dve nalogi: (1) analizirajoči opis elementov oziroma najpreprostejših delov zavesti, njihovih značilnosti in povezave med njimi ter (2) raziskavo vzročnih pogojev duševnih pojavov. Prva naloga je naloga že omenjene opisne psihologije (slednjo imenuje Brentano tudi "psihognozija" oziroma "opisna fenomenologija"), druga pripada razvojni psihologiji. Obe disciplini se ostro razlikujeta med seboj: samo opisna psihologija je "čista" psihologija, ker ne upošteva "kemično-psihičnih" procesov, ki so glede na psihično nekaj zunanjega, medtem ko bi drugo po njegovem lahko ustrezneje imenovali "fiziološka psihologija" (prav tam). Poleg tega je prva eksaktna znanost; njeni zakoni so natančni in ne dopuščajo izjem. Kot primer takega zakona navaja Brentano naslednje: pojav vijoličaste je istoveten s pojavom rdečemodrega (Brentano, 1982: 4). Zakoni razvojne psihologije pa so empirične posplošitve in dopuščajo izjeme, kot je razvidno iz naslednjega primera: draženje točke na retini očesa s svetlobnim žarkom z vibracijami določene hitrosti povzroča pojav modre, kar pa ne velja pri barvni slepoti, prerezanju živca ipd. (Brentano, 1982: 5). Takšni zakoni niso natančni, kajti za to bi bilo treba navesti fiziološke pogoje duševnih procesov, česar pa znanost po Brentanovem mnenju v tedanjem času še ni zmožna storiti. Meni, da je opisna psihologija po naravnem redu prva, podobno kot je anatomija kot znanost o zgradbi telesa živih bitij po naravi pred fiziologijo, ki se ukvarja s proučevanjem življenjskih procesov v organizmih. Zato si mora razvojni psiholog pri svojem delu pomagati tudi s spoznanji opisne psihologije. Tako, denimo, ni mogoče raziskati vzrokov spominskih pojavov, ne da bi poznali splošne značilnosti spomina. Ali natančneje, med obema disciplinama obstaja "vzajemna pomoč" (Brentano, 1982: 7), kar pomeni, da so tudi spoznanja razvojne psihologije koristna za opisno psihologijo, kot so, na primer, raziskave o tem, kako nastanejo čutni pojavi, pomembne za psihognozijo čutil (prav tam).

Weber si v omenjenih psiholoških delih zavzema za to, da bi psihologijo utemeljil kot samostojno empirično znanost – neka znanost je samostojna, če ima svoj predmet, ki ga ne more sistematično raziskovati nobena druga znanost. V njegovih izvajanjih lahko opazimo vpliv Brentana, čeprav se na nobenem mestu izrecno ne sklicuje nanj. Od njega je prevzel trditev, da je psihologija empirična znanost, ki temelji na notranji izkušnji: opredelil jo je kot znanost o duševnih pojavih oziroma doživljajih[1] – v tem se razlikuje od drugih znanosti, zlasti od naravoslovja, ki raziskuje fizične pojave. Z duševnimi in fizičnimi pojavi so pri Webru mišljeni realni predmeti, ki eksistirajo v svetu, kot so npr. predstavljanje, mišljenje, želja, kamen, pokrajina, pa tudi zlata gora, Martin Krpan, ki nimata eksistence. Glavna značilnost doživljajev je, da se vedno nanašajo na nekaj, da imajo nekaj za predmet, kar s temi doživljaji ni istovetno – to je Webrova

[1] Predmet psihologije so za Webra tudi subjekti, ki jih prišteva k posebnim duševnim realnostim poleg duševnih pojavov, kolikor ima vsak duševni pojav tudi nekega nosilca. Subjekt, ki ga zaznamo z notranjo zaznavo, jamči za to, da različni duševni pojavi pripadajo eni in isti osebi, kar je različica Brentanove teorije o enotnosti zavesti (glej Veber, 1924a: 23 in dalje). V metodološkem pogledu pa je psihologija znanost o doživljajih, ker lahko subjekte spoznamo samo prek doživljajev.

različica teorije intencionalnosti. Podobno kot Brentano zavrača vsakršno metafizično izhodišče v psihologiji (prim. Brentano, 1999: 29 in dalje): napačno je, če v psihologiji predpostavimo obstoj neke posebne duševne substance, ki bi bila "za" duševnimi pojavi in bi bila povsem nedostopna naši zaznavi. Takšna duševna substanca ni nič drugega kot hipoteza, s katero poskušamo razložiti določene pojave. Toda če psiholog pri svojem delu ne bi upošteval tega, kar mu kaže notranja izkušnja, bi se kratko malo znašel "na polj/u/ sterilnega špekuliranja" (Veber, 1924b: 7). Zato mora izhajati iz tega, kar mu je kot nedvomno dano v notranji zaznavi.

Za Webra sta splošna naloga psihologije opis in klasifikacija vsega doživljanja kot tudi analiza kompleksnejših duševnih pojav v njihove sestavne dele. Poleg tega je njena naloga razlaga duševnih pojavov, se pravi odkritje splošnih zakonov njihovega nastajanja in minevanja. Tako kot druge empirične znanosti tudi psihologija uporablja dve različni metodi, namreč opazovanje in eksperiment. Kjer imamo opravka z opisovanjem predmeta, ki ga raziskujemo, uporabljamo sistematično opazovanje, kjer pa je naš namen .odkriti vzroke pojavov, se poslužujemo eksperimenta, s katerim "takorekoč na umeten način [ustvarimo] pogoje za njegovo nastajanje, izginjanje in mnogolično spreminjanje [...]" (Veber, 1924a: 20).[2] S pomočjo opazovanja pridemo do lastnosti pojavov, medtem ko razlaga pomeni, da pokažemo njihov vzrok. V skladu s tem razlikuje Weber med opisno oziroma analitično in razlagajočo psihologijo (glej Veber, 1924a: 23). Po njegovem je glavna metoda psihologije notranje opazovanje, tj. opazovanje lastnega doživljanja, ki ga je treba razlikovati od notranje zaznave, ki je poseben doživljaj in je bistveno povezana s pojmom "psihološke prezence" (glej Veber, 1924b: 81).[3] Z notranjim zaznavanjem se po njegovem nanašamo zgolj na doživljaje, ki jih imamo v sedanjem trenutku; se pravi, da lahko notranje zaznamo le naša sedanja, ne pa tudi preteklih in bodočih doživetij. Prav tako lahko neposredno zaznamo samo naša doživljanja in ne doživljanja drugih oseb; doživljajoči subjekt in subjekt, ki notranje zaznava, sta namreč med seboj istovetna. Poleg tega Weber trdi, da so vsa doživljanja, ki jih zaznamo z notranjim zaznavanjem, zavestna oziroma se jih neposredno zavedamo. Ali splošneje rečeno: zavestni so samo tisti doživljaji, ki jih neposredno notranje zaznamo; vsi doživljaji, ki niso predmet zaznave, so nezavedni. Kot sledi iz tega, zavrača Brentanovo trditev, da je duševno istovetno z zavestnim. Za Webra je zavestnost konsekutivno določilo doživljajev in jo pobliže določi kot odnos med doživljaji. Po njegovem tvori zavestno doživljanje samo majhen del naše

[2] Med opazovanjem v psihologiji in v naravoslovju je seveda precejšnja razlika: fizični pojavi so nam dani samo posredno, prek našega doživljanja in jih lahko hkrati opazuje večje število oseb. V nasprotju s tem so nam duševni pojavi vedno dani neposredno, vsak lahko neposredno opazuje zgolj svoje lastno doživljanje.

[3] Webrova teorija notranje zaznave se razlikuje od Brentanove. Kot je znano, Brentano razlikuje dvojno intencionalnost: vsak duševni akt je usmerjen na fizični pojav (primarni objekt), hkrati pa se "zraven, poleg (gr. *en parergo*)" nanaša tudi sam nase (sekundarni objekt) (glej Brentano, 1999: 140 in dalje). Brentano govori tudi o primarni in sekundarni zavesti, ki sta neločljivo povezani med seboj in ju lahko razlikujemo zgolj pojmovno. Primer: ko zaznamo ton, hkrati v istem aktu zaznamo tudi slišanje samo – ta sozaznava ima značaj sodbe in je neposredno razvidna (ton je navzoč v zavesti pravzaprav na trojen način: kot predstava, sodba in kot čustvo). Ker se vsak duševni pojav hkrati nanaša tudi sam nase, to pomeni, da je zavesten, ali splošneje rečeno: za Brentana so vsi duševni pojavi zavestni in ni nobenih nezavednih duševnih stanj. Za Webra je notranja zaznava poseben doživljaj, ki ga prišteva k mislim: je pristna razvidna misel, s katero ugotavljamo eksistenco oziroma neeksistenco zaznanega predmeta.

duševnosti in je odvisno od nezavedne, na kateri temelji. Po drugi strani se notranje opazovanje nanaša na širše področje duševnosti: medtem ko z notranjo zaznavo dojamemo samo naša sedanja doživljanja, pa lahko nasprotno neposredno opazujemo doživljaje, ki jih v tem trenutku nimamo več in so navzoči zgolj v našem spominu, oziroma doživljaje, ki si jih lahko kakorkoli predstavljamo na podlagi tega, kar smo kdaj doživeli. V teh primerih gre za opazovanje našega lastnega doživljanja; o doživljanju drugih oseb imamo le posredno vedenje in sicer na podlagi sklepanja po analogiji z našim doživljanjem. V tej točki se Weber oddaljuje od Brentana, ki je menil, da notranje opazovanje ni mogoče, ker modificira svoj predmet (glej Brentano, 1999: 53 in dalje).[4] Po Brentanu lahko opazujemo samo fizične pojave, ki jih zunanje zaznamo, na primer barve, zvoke, toploto ipd., ne pa takšnih, ki so dani v notranji zaznavi. Primer: če bi hoteli opazovati jezo, bi se ta med tem že izkadila, s čimer bi predmet našega opazovanja izginil. Zato meni, da lahko kvečjemu v spominu opazujemo naše pretekle duševne pojave, ki pa so pri tem primarni in ne sekundarni objekt opazovanja. Vendar pa ima takšno opazovanje v primerjavi z notranjo zaznavo številne pomanjkljivosti: spomin je podvržen različnim zmotam, medtem ko je to, kar nam nudi notranja zaznava, neposredno razvidno in izključuje vsakršen dvom. V nasprotju s tem je Weber trdil, da je samoopazovanje glavna metoda psihologije, in sicer je glavna metoda opisne psihologije kot tudi "neobhodna sometoda" (Veber, 1924a: 23) razlagajoče psihologije. Brez takšnega samoopazovanja tudi razlaga duševnih pojavov ne bi bila mogoča, saj se pri razlagi opiramo na gradivo, ki ga dobimo na podlagi samoopazovanja. Psiholog uporablja eksperiment zlasti v primeru, ko hoče razložiti doživljaje, ki niso dostopni goli introspekciji, ker so zelo redki ali pa trajajo zgolj kratek čas. Na podlagi tega lahko povzamemo, da je opisna oziroma analitična psihologija po naravnem redu pred razlagajočo psihologijo; slednja mora pri svojem raziskovanju upoštevati njene rezultate.

Opisano delitev na opisno in razlagajočo psihologijo je Weber ohranil tudi v svojem poznem delu *Vprašanje stvarnosti*, čeprav v njem zasledimo nekaj bistvenih sprememb. Prva razlika je terminološke narave: sedaj uporablja izraza "analitično-deskriptivna" in "genetično-dinamična" psihologija. Pripomniti je treba, da se njegovo pojmovanje analitično-deskriptivne psihologije v glavnem ne razlikuje od tega, kar je o tem zapisal v svojih zgodnejših delih. Novost je uvedba genetično-dinamične psihologije, ki jo Weber razlikuje od običajne genetične psihologije in ji sedaj namenja svojo glavno pozornost. To je povezano z njegovim odkritjem "neposredne poti do stvarnosti", tj. zadevanjske funkcije doživljanja, s katero zadenemo stvarnost samo. Kot bomo videli, Weber razlikuje med zunanjim in notranjim opazovanjem, ki se – grobo rečeno – nanašata na zunanjo in notranjo stvarnost. Meni, da ima prednost zunanje opazovanje, ki je psihološka osnova vsakršnega opazovanja in obenem tudi metoda genetično-dinamične psihologije. Poleg tega trdi, da pravi predmet psihologije ni zgolj naše doživljanje, ampak življenje v najširšem pomenu besede, kamor prišteva življenje

[4] Zato je zanj glavni vir, iz katerega črpa psihologija, notranje zaznavanje in ne introspekcija (glej Brentano, 1999: 53 in dalje).

rastlin, življenje živali in življenje človeka. V svojem pojmovanju psihologije se tako pozni Weber bistveno ne razlikuje samo od

Brentana, ampak je korenito spremenil tudi svoja prejšnja stališča. Oglejmo si sedaj to natančneje.

2. Zunanje opazovanje kot psihološka osnova vsega opazovanja

Za poznega Webra je temeljna metoda psihologije še vedno opazovanje, vendar sedaj daje prednost zunanjemu opazovanju, s katerim opazujemo okolico, ki nas obdaja. Meni, da golo samoopazovanje ni zadovoljivo, kajti ima številne pomanjkljivosti in je omejeno zgolj na naše doživljanje. Preden nadaljujemo, si podrobneje oglejmo pojem opazovanja iz Webrovega dela *Vprašanje stvarnosti.*

Opazovanje je za Webra posebna vrsta doživljanja, ki je dano že s čutenjem, kot so, na primer, videnje, slišanje, tipanje (glej Veber, 1939: 75); čutenje je najnižja vrsta doživljanja, na kateri temelji vse ostalo doživljanje. Trdi, da nas opazovanje neposredno vodi k stvarnosti; brez njega bi bili "slepi" za stvarnost (Veber, 1939: 11), prav tako kot bi bili brez videnja slepi za barve in brez slišanja slepi za zvoke. Z drugimi besedami, opazujemo lahko le stvarnosti in ne pojavnega sveta – slednji je predmet analize, ki jo je treba razlikovati od opazovanja, čeprav ga običajno spremlja.[5] Z analizo dobi to, kar opazujemo, neko "določeno vsebino", na podlagi česa lahko opazovano stvarnost dojamemo kot stvarnost z določenimi kvalitetami. V skladu s tem, na primer, ne moremo opazovati zvokov, ampak opazujemo stvarnost, ki je "za" njimi in se kaže kot glasna – pa naj bo to ptica, glasbilo ali kaj podobnega. Za Webra so že živali zmožne opazovati svet okoli sebe, kar pa za rastline ne velja, ker so brez vsakršnega doživljanja. Tako, na primer, lev svoj plen najprej opazuje in se šele nato požene za njim, da bi ga ulovil.

Kot rečeno, razlikuje Weber dve temeljni vrsti opazovanja, namreč zunanje in notranje opazovanje, ki sta usmerjena na različni stvarnosti, tj. na zunanjo in na notranjo ali psihološko stvarnost.[6] Opazovanje zunanje stvarnosti, ki ga Weber imenuje tudi "projektivno", ker se nanaša na nekaj, kar je "zunaj" nas, je lahko dvojno: opazujemo tako neživo kot tudi živo zunanjo stvarnost, se pravi okolico, ki nas obdaja, kot tudi svoje telo in druga živa bitja. Primer: če, denimo, opazujemo kamen na cesti ali psa čuvaja, je naše opazovanje v obeh primerih različno. To je povezano s tem, da imata obe stvarnosti različno dinamiko: živi stvarnosti v nasprotju z neživo pripada posebna dinamika, zaradi česa ravnamo povsem drugače v primeru, ko na cesti naletimo na psa ali ko stopimo na kamen, ki leži sredi ceste – v psu namreč vidimo nevarnost in se mu skušamo izogniti. V nasprotju s tem je mogoče notranje opazovati zgolj živo stvarnost; v tem primeru je naše opazovanje usmerjeno navznoter, Weber govori tu o "rejektivnem" opazovanju. Tako razlikovanje med neživo in živo stvarnostjo je pomembno za

[5] Opazovanje in analiza sta po njegovem poglavitna vira naše vednosti (za razlike med njima glej Veber, 1939: 9 in dalje). Za Webra je opazovanje primarno in psihološka osnova analize, zato mora sleherna analiza navsezadnje temeljiti na opazovanju.

[6] Weber pravzaprav govori o različnih smereh opazovanja.

našo samoohranitev; že planinski zajec, na primer, dobro razlikuje med neživo skalo in ptico roparico, ki se lahko vsak trenutek požene za njim in ga zgrabi.

Za psihologijo je po Webru zlasti pomemben pojem žive stvarnosti, ki je lahko zunanja ali notranja živa stvarnost. V zvezi s tem govori Weber o življenju v širšem pomenu besede in razlikuje med življenjem rastline, življenjem živali in življenjem ljudi (Veber 1939, 325 in dalje).[7] Po njegovem so rastline živa bitja, ki so brez vsakršnega doživljanja, pripada jim le življenje, s katerim so mišljeni življenjski procesi, kot, na primer, rast, asimilacija ipd. Nasprotno je za živali in ljudi v prvi vrsti značilna zmožnost doživljanja.[8] Weber v tem pogledu razlikuje med "življenjem brez doživljanja" in "življenjem z doživljanjem" oziroma med nižjimi in višjimi stopnjami življenja. Na splošno velja, da je vsaka višja življenjska stopnja odvisna od predhodne nižje stopnje: tako je animalno življenje odvisno od vegetativnega, osebno ali duhovno življenje pa je odvisno od animalnega in vegetativnega. Življenje rastlin kot najnižja stopnja življenja je pri tem temeljno in brez njega ni mogoča nobena višja stopnja.

Po Webru je naše opazovanje običajno usmerjeno na "zunaj", na zunanjo živo stvarnost. To pomeni, da opazujemo druga živa bitja in druge osebe; v tem primeru lahko naše opazovanje označimo kot zunanje in živo. Poleg tega je takšno opazovanje tudi kazalno, kolikor se nanašamo na tuje stvarnosti, ki nas obdajajo. Drugače je v primeru, ko opazujemo svoje telo: v tem primeru je naše opazovanje zunanje, živo in svojilno, saj se nanaša na nekaj, kar pripada nam samim. V navedenih primerih govori Weber o zunanjem ali telesnem življenju, ki je skupno vsem živim bitjem. Po drugi strani se lahko opazovanje nanaša tudi na notranjo živo stvarnost, in sicer ko opazujemo sami sebe kot posebno psihološko stvarnost – tako opazovanje je notranje, živo in svojilno. V tem primeru imamo opravka z notranjim ali osebnim življenjem, ki je lastno samo ljudem in ga je treba ostro razlikovati od zunanjega življenja. Weber meni, da lahko opazujemo tudi osebno življenje drugih ljudi, pri čemer se ne nanašamo več na "jaz", ampak na "ti", "on" ali "ono" (glej Veber, 1939: 282 in dalje) – opazovanje je tu kazalno. Potemtakem lahko rečemo, da je samoopazovanje zgolj poseben primer notranjega opazovanja in je dano v primeru, ko opazujemo sami sebe in naša lastna doživljanja – lahko ga označimo kot svojilno notranje opazovanje.

Med omenjenimi vrstami opazovanja obstajajo različni odnosi: zunanje opazovanje žive stvarnosti je odvisno od zunanjega opazovanje nežive stvarnosti. To pomeni, da je opazovanje nežive stvarnosti bolj temeljno in da opazovanje žive stvarnosti brez njega sploh ni mogoče. To sledi iz dejstva, da je za vsa živa bitja pomembnejša orientacija v neživi stvarnosti, kajti samo na podlagi opazovanja žive stvarnosti še ne bi bilo mogoče nikakršno orientiranje v

[7] Tu najdemo podobnosti z Aristotelovim naukom o duši. Aristotel v svoji knjigi o duši razlikuje tri glavne "dele" ali zmožnosti duše (glej *de An.* B3, 414a 29ff), namreč vegetativno (kot npr. prehranjevanje. razmnoževanje), zaznavno (kot npr. zaznavanje in gibanje po prostoru) ter razumsko zmožnost (kot npr. mišljenje in hotenje). Pri tem velja, da je zaznavna zmožnost odvisna od vegetativne, razumska pa od zaznavne in vegetativne. Aristotel trdi, da imajo rastline zgolj vegetativno zmožnost, živali imajo vegetativno in zaznavno zmožnost, medtem ko ljudem pripadajo vse tri zmožnosti.

[8] Življenje brez doživljanja je mogoče tudi pri človeku in sicer tedaj, ko je pogreznjen v globok spanec ali ko je v nezavesti (glej Veber, 1939: 325).

zunanjem svetu. Poleg tega je opazovanje nežive stvarnosti tudi razvojno primarno (Veber, 1939: 285 in dalje); za najnižje razvita živa bitja je pomembna edinole neživa stvarnost in šele višje razvita bitja so zmožna razlikovati med obema vrstama stvarnosti. Podobno velja za razvoj posameznika: novorojenčku, na primer, najprej vzbujajo zanimanje neživi predmeti in šele pozneje tudi živi.

Nadalje meni Weber, da je zunanje opazovanje bolj primarno od notranjega in sicer v več pogledih. Vsako živo bitje je v prvi vrsti odvisno od zunanje stvarnosti: za njegovo samoohranitev je odločilnega pomena, da ustrezno reagira na dražljaje v zunanji okolici. Zato je vsakomur opazovanje zunanje stvarnosti mnogo bližje od opazovanja lastnega doživljanja (glej Veber, 1939: 64 in dalje), kar nenazadnje govori v prid dejstva, da je naš pojem stvarnosti povzet iz zunanjega sveta in ne iz notranjega. Brez zmožnosti za zunanje opazovanje bi v zunanjem svetu kaj kmalu propadli, tudi če bi bila naša zmožnost za notranje opazovanje še tako visoko razvita. Notranje opazovanje je torej odvisno od zunanjega in ni popolnoma ločeno od njega: ko nekaj notranje opazujemo, mora biti zunanje opazovanje še naprej ohranjeno. Weber na podlagi tega postavi trditev, da je zunanje opazovanje nujna psihološka podlaga notranjega opazovanja, brez njega bi bilo nemogoče sleherno opazovanje. Zunanje opazovanje nas vodi k "naravnemu" svetovnemu nazoru in realistično stališče se nam zdi bolj naravno od idealističnega, ki priznava notranjo stvarnost kot edino pravo stvarnost (Veber, 1939: 70 in dalje). Zunanje opazovanje je tudi razvojno primarno in se v osebnem razvoju posameznika razvije prej kot njegova zmožnost za samoopazovanje. Zato po Webrovem mnenju majhni otroci še nimajo posebne zmožnosti za opazovanje svojega lastnega doživljanja, ampak so bolj usmerjeni k zunanji stvarnosti in šele na poznejši razvojni stopnji postanejo pozorni tudi na svoje doživljanje. Poleg tega trdi, da je notranje opazovanje v razvojnem pogledu najprej svojilno in šele nato kazalno (Veber, 1939: 289): najprej opazujemo sami sebe in svoja lastna doživljanja, šele nato ugotavljamo doživljanje tudi pri drugih osebah.

Weber v svojem delu o vprašanju stvarnosti trdi, da mora psihologija črpati iz obeh virov, se pravi iz zunanjega in notranjega opazovanja. Vendar meni, da je za psihologijo pomembnejše zunanje opazovanje, ki nas seznanja z življenjem v širšem pomenu besede. To je ravno nasprotno od tega, kar je menil v svojih zgodnejših delih, v katerih je samoopazovanje označil za glavno metodo psihologije. Sedaj zagovarja trditev, da je naše opazovanje običajno usmerjeno na zunaj, na zunanjo okolico, medtem ko je notranje opazovanje manj pogosto udejanjeno in zahteva od opazovalca posebno naprezanje. V psihologiji se je samoopazovanju pripisoval prevelik pomen; sam nasprotno meni, da tako opazovanje pravzaprav predstavlja "oviro" za pravo opazovanje in je zato zgolj "mejni primer" opazovanja (Veber, 1939: 68). Ko se, na primer, jezimo, jeze ne moremo opazovati, saj bi ta izginila. Zato samoopazovanje brez zunanjega opazovanja sploh ni mogoče in ne more potekati izolirano; kadar opazujemo sami sebe in naša lastna doživljanja, naše opazovanje obenem spremlja tudi zunanje opazovanje. To, kar spoznamo zgolj na podlagi samoopazovanja, brez zunanjega opazovanja sploh ne bi imelo nobenega stvarnega pomena. Zato je zgolj zunanje

opazovanje "*naravno* opazovanje življenja" (Veber, 1939: 68), samoopazovanje pa je "le nekaj trenutnega, bežnega ter vseskozi zavisnega, zavisnega od takih pravih globin vsega izkustveno danega življenja, ki se vsakemu pravemu samoopazovanju že naprej odmikajo" (Veber, 1939: 69). Psihologija se potemtakem ne sme opirati zgolj na samoopazovanje; pomembno sredstvo za njena spoznanja je torej zunanje opazovanje, ki nas neposredno vodi k spoznanju življenja rastlin, živali in človeka.

3. Doživljaji kot pojavi in doživljaji kot stvarnosti

Kot je dobro znano, Weber v svojem delu *Vprašanje stvarnosti* razlikuje dve različni funkciji čutenja, ki sta med seboj tesno povezani: zadevanje in predočevanje. Ko nekaj čutimo, to hkrati zadenemo in si predočujemo. Po njegovem mnenju zadenemo stvarnost in si predočujemo njene pojavne kvalitete. V skladu s tem si, na primer, predočujemo zvok, samo stvarnost, ki je "za" tem zvokom, pa nasprotno zadenemo. Z drugimi besedami: predočevanje nam na stvareh kaže njihove akcidence, medtem ko z zadevanjem prodremo do nosilca teh akcidenc, do substance. Pri tem velja, da si lahko predočujemo zgolj pojave kot, na primer, barvo, zvok, trdoto ipd., ne pa stvarnosti; prav tako lahko tudi stvarnost zadenemo ali zgrešimo (kot imenuje Weber negativno zadevanje), ne moremo pa si je predočevati. Zadevanjska funkcija nas torej vodi neposredno k stvarnosti sami: ko nekaj zadenemo, občutimo to kot dejansko, stvarno, vendar nam ostaja pri tem zakrito, kakšna je ta stvarnost in kakšne so njene kvalitete. Stvarnost, ki jo zadenemo, občutimo kot posebno "silo", kot nekaj, kar se "upira" in kar občutimo kot "oviro", prek katere ne moremo naprej. S predočevanjem, ki običajno spremlja zadevanje, dobi ta stvarnost neko določeno "vsebino", postane za nas nazorno dana. V primeru, da bi si nekaj samo predočevali, ne da bi to hkrati tudi zadeli, bi sicer imeli številne predstave o tem, kakšna je ta stvar, vendar bi nam ta ne pomenila prav ničesar stvarnega. Obe funkciji doživljajev sta po Webru običajno združeni, zaradi česa lahko rečemo, da z zadevanjem pojave postvarjujemo, medtem ko si' stvarnost s predočevanjem ponazorujemo (glej Veber, 1939: 102). Med obema funkcijama obstaja kontraren odnos: tem bolj je izrazito zadevanje, tem manj izrazito je predočevanje, in narobe. Vzemimo naslednji primer: če damo jabolko v roko, se nam običajno zdi bolj stvarno kot v primeru, če ga zgolj vidimo. To pomeni, da je pri tipanju zadevanje bolj izrazito kot pri videnju. Nasprotno je pri gledanju bolj izrazito predočevanje, zadevanje pa je manj izrazito.

Ta razlika med stvarnostjo in pojavi obstaja po Webru tudi na duševnem področju. Meni, da naši doživljaji kot, denimo, videnje, slišanje, mišljenje ipd., niso nekaj stvarnega, ampak so zgolj pojavi, in sicer "notranji" za razliko od zunanjih, fizičnih pojavov, kot so barve, toni, toplota ipd. Kot taki so brezčasni in brez vsakršne stvarne dinamike. Za njihovo ponazoritev je Weber uporabil naslednjo primerjavo: doživljaje si lahko predstavljamo kot filmsko dogajanje na platnu, ki samo ni nič stvarnega, ampak ga povzroča filmski projektor (glej Veber, 1939: 321). Od takih doživljajev je treba razlikovati stvarne doživljaje, ki jih Weber označuje kot "dejanska stanja naše psihološke stvarnosti" (Veber,

1939: 322), torej kot stanja osebe kot posebne notranje stvarnosti. Kot je razvidno iz tega, pridemo do obeh vrst doživljajev na povsem različen način: doživljaje kot pojave si lahko predočujemo, medtem ko stvarne doživljaje zadenemo, ne moremo pa si jih predočevati. Na podlagi tega lahko rečemo, da ima samoopazovanje[9] dvojno funkcijo, tj. predočevanjsko in zadevanjsko. Oglejmo si naslednji primer: ko se veselimo, je treba pri tem razlikovati dvoje: veselje kot pojav na eni strani ter veselje kot nekaj stvarnega na drugi. Ko veselje notranje zaznamo in si ga predočujemo, se nam kaže kot pojav, ki ga lahko opišemo in analiziramo. Toda ko "prodremo" za ta doživljaj, občutimo veselje kot nekaj stvarnega, kot posebno dejansko stanje nas samih, kot "določeno 'kretanje' našega *lastnega, osebnega* svojstva" (prav tam). V tem primeru je notranje zaznavanje zadevalno, z njim zadenemo ob notranjo stvarnost in občutimo njeno posebno dinamiko. Kako naj to razumemo?

Za zunanje pojave, kot so, na primer, barve, zvoki, toplota, smrad ipd., Weber trdi, da so kvalitete, ki pripadajo zunanji stvarnosti in jo "vsebinsko" določajo, na podlagi česa lahko dojamemo stvarnost kot neko določeno stvarnost. Analogno je po njegovem mogoče trditi za duševno področje: doživljaji kot pojavi so prav tako posebne kvalitete, ki pripadajo notranji stvarnosti (Veber, 1939: 324). Primer: upanje kot doživljaj je posebna kvaliteta osebe, ki upa. Takšne doživljaje si lahko samo predočuje mo, ne moremo pa jih zadeti. Z drugimi besedami: označimo jih lahko kot akcidence, ki pripadajo duševni substanci kot posebni stvarnosti. Opozoriti je treba na to, da Weber v svojem delu iz leta 1939 razlikuje dv< vrsti akcidenc (Veber, 1939: 114): meni, da so akcidence v običajnem pomenu besede, kot na primer barva, oblika, velikost, teža ipd., dane zgolj kot pojavi in so to, kar si na predmetih predočujemo. Od njih je treba ločevati akcidence v "objektivnem" pomenu, do katerih pridemo z zadevanjem: objektivne akcidence so torej akcidence, ki si jih ne moremo predočevati, a jih lahko zadenemo. Zanje navaja Weber naslednje primere: statično – dinamično, neživo – živo, zunanje – notranje ipd. Oglejmo si pobliže dvojico neživo in živo. Weber trdi, da si lahko na nečem predočujemo zgolj njegove kvalitete, kot barvo, težo, obliko, velikost, ipd., ne pa tudi dejstva, ali je ta stvar živa ali neživa. Zaradi tega je mogoče, da se nam ista stvarnost kaže enkrat kot živa in drugič kot neživa (Veber, 1939: 144isl.). Primer: predmet, ki leži na cesti, imamo sprva za klobčič vrvi, a v naslednjem trenutku opazimo, da je to kača. V obeh primerih je predočevanje enako, klobčič vrvi in kačo si predočujemo na popolnoma enak način, do razlike med njima pridemo šele na podlagi zadevanja – v tem primeru govori Weber o živem in slepem zadevanju (Veber, 1939: 147). Analogno lahko razlikujemo med pojavnimi in stvarnimi akcidencami na duševnem področju. Jasno je, da stvarni doživljaji kot posebna stanja osebne stvarnosti ne sodijo k pojavnim akcidencam, saj jih lahko tako kot duševno substanco neposredno zadenemo. So akcidence v objektivnem pomenu.

Na tem mestu se nam zastavlja več vprašanj. Na kakšen način spoznamo, ali imamo v določenem primeru opravka z doživljajem kot pojavom oziroma z

[9] Pripomniti je treba, da Weber v delu *Vprašanje stvarnosti* ne razlikuje jasno med samoopazovanjem in notranjim zaznavanjem.

doživljajem kot nečim stvarnim? Na to vprašanje ni mogoče odgovoriti s sklicevanjem na zadevanje in predočevanje, saj smo po tej poti ravno prišli do takega razlikovanja. Prav tako se zastavlja vprašanje, ali lahko imamo stvarni doživljaj brez ustreznega pojavnega doživljaja in narobe. Weber meni, da je to vsekakor mogoče (glej Veber, 1939: 323): tako smo, na primer, lahko veseli, četudi nimamo doživljaja veselosti, kar pomeni, da nam pripada stvarna veselost brez pojavne. Na drugi strani pa lahko doživljamo veselost, ne da bi bili pri tem sami veseli, se pravi, da je naše veselje v tem primeru zgolj pojavno. Toda, kako naj vemo, da smo veseli, če nimamo nobenega doživljaja veselosti? Weber odnosa med obema vrstama doživljajev ni zadovoljivo pojasnil.

Med stvarnostjo in pojavi na fizičnem in duševnem področju lahko odkrijemo še nadaljnje podobnosti. Kot smo videli, si s čutnimi kvalitetami, kot so barve, zvoki, oblika, velikost ipd., ponazorujemo stvarnost. Po Webru je to mogoče trditi tudi za doživljaje kot posebne kvalitete (glej Veber, 1939: 324): kakor si, na primer, z zvokom ponazorujemo neživo stvarnost, si s slišanjem ponazorujemo živo. Ni nam jasno, kako naj to trditev pravzaprav razlagamo, vendar menimo, da doživljaji ne morejo na enak način ponazarjati stvarnosti, kot velja to za kvalitete na fizičnem področju. Nadalje imajo vsi pojavi za Webra različno "stvarno bližino", kar pomeni, da jim pripisujemo večjo ali manjšo stvarnost. Tako ima, na primer, trdnost neke stvari za nas večji stvarni pomen kot njena barva, kar sledi iz tega, da je zadevanje pri tipanju bolj izrazito kot pri videnju. Podobno velja tudi na duševnem področju, in sicer imajo nekateri doživljaji za nas večji stvarni pomen od drugih. Tako ima, denimo, v zaporedju čutenje – mišljenje – volja (glej Veber, 1939: 474) mišljenje večjo stvarno bližino kot pa čutenje, ker je bližje notranji stvarnosti. Še večjo stvarno bližino pripisuje Weber volji, ki po njegovem sploh ni več nikakršen doživljaj, ampak je neposredna sestavina notranje stvarnosti; zato ni mogoče razlikovati med voljo kot pojavom in voljo kot nečim stvarnim (prim. Veber, 1930: 84). V delu iz leta 1939 Weber teh trditev ni natančneje pojasnil. Tu si lahko pomagamo z njegovim razlikovanjem med obodnimi in središčnimi doživljaji, ki ga najdemo v njegovem delu *Idejni temelji slovanskega agrarizma* (1927): v njem razlikuje med osrednjimi doživljaji, ki neposredno zadevajo doživljajočo osebo, in doživljaji, ki so "na površini" njegove duševnosti, zaradi česa ostaja ob njih neprizadet. V skladu s tem bi lahko torej rekli, da je čutenje obodni doživljaj, kolikor ostaja na površini, mišljenje, kar velja še zlasti za trdna prepričanja, pa so središčni doživljaji, ki nas neposredno zadevajo. Volja pa je notranje jedro osebe, *"neposredni notranji vzgib* duhovno dejavnega jaza" (Veber, 1939: 474).

Če povzamemo: menimo, da Weber pri ugotavljanju analogij med stvarnostjo in pojavi na fizičnem in duševnem področju ni vedno popolnoma jasen. Vseh trditev, ki veljajo za stvarnost in pojave na fizičnem področju, ni mogoče neposredno prenesti na duševno področje.

4. Analitično-deskriptivna in genetično-dinamična psihologija

Kot rečeno, Weber v svojem delu iz leta 1939 razlikuje med analitično-

deskriptivno in genetično-dinamično psihologijo. Pripomniti je treba, da njegovo glavno zanimanje sedaj ne velja več analitično-deskriptivni, ampak genetično-dinamični psihologiji. To je treba razlikovati od običajne genetične psihologije, ki v prvi vrsti raziskuje fiziološke pogoje duševnosti in se opira na rezultate eksperimentalnega raziskovanja. Weber v omenjenem delu takšne genetično-dinamične psihologije ni pobliže razvil; njegova stališča bomo poskušali rekonstruirati na podlagi maloštevilnih mest, kjer izrecno govori o značilnostih te nove discipline.

Pri poznem Webru je pojem opisne oziroma analitično-deskriptivne psihologije – kot to sedaj imenuje – ostal v bistvu nespremenjen. Njen predmet so doživljaji kot pojavi, do katerih pridemo na podlagi samoopazovanja. Kot smo videli, ima samoopazovanje dvojno funkcijo, namreč predočevanje in zadevanje: s prvo si predočujemo doživljaje kot pojave, medtem ko nas zadevanje vodi k stvarnim doživljajem kot dejanskim stanjem osebe. Naloga analitično-deskriptivne psihologije je, da opisuje in analizira takšne pojavne doživljaje. Analitični psiholog, na primer, opisuje ugodje kot pojav in navaja njegove splošne značilnosti, po katerih se ta razlikuje od vseh drugih doživljajev. Ker se analitično-deskriptivna psihologija pri samoopazovanju omejuje na njegovo predočevalno funkcijo, ne more prodreti do stvarne dinamike našega doživljanja. To lahko stori šele genetično-dinamična psihologija, ki se ukvarja s stvarnimi doživljaji, do katerih pridemo z zadevanjsko funkcijo. Weber meni, da tudi genetično-dinamična psihologija uporablja samoopazovanje, vendar se – kot izrecno pripominja – osredotoča na njegovo zadevanjsko in ne predočevalno funkcijo. K njenemu predmetnemu področju ne sodi zgolj naše doživljanje, ampak tudi življenje v najširšem pomenu besede, se pravi poleg osebnega življenja tudi življenje rastlin in živali, ki sta dostopna zunanjemu opazovanju. Kot smo videli, Weber razlikuje različne stopnje življenja, od katerih je vsaka višja stopnja odvisna od predhodne nižje stopnje. V skladu s tem sta vegetativno in animalno življenje bolj primarna od osebnega, kar pomeni, da je to odvisno od njiju in ga ni mogoče obravnavati izolirano, brez njegovega širšega okvira. Ali kot piše Weber:

> "[...] človek je edino sestavno križišče *oboje* življenjske stvarnosti, vnanje in notranje, vegetativno-animalne in osebno-duhovne. Zato je pa že naprej nemožno tudi pravo stvarno-dinamsko pojmovanje človeka, dokler se upošteva samo ena stran njegove stvarne dinamike in ne tudi druga." (Veber, 1939: 341)

Genetično-dinamični psiholog mora tako pri svojem delu uporabljati obe vrsti opazovanja: zunanje opazovanje ga seznanja z živo stvarnostjo, z vegetativnim in animalnim življenjem, medtem ko z drugim lahko prodre do notranje, osebne stvarnosti. Samoopazovanje ima potemtakem v psihologiji zgolj podrejeno vlogo: z njegovo pomočjo spoznamo le omejen dela življenja, tj. sami sebe in naša doživljanja. Glavna naloga genetično-dinamične psihologije je namreč v tem, da poda celovito podobo življenja, "*organski* pogled na vse izkustveno dano življenje, na nižje ter najnižje in na višje ter najvišje" (Veber, 1939: 297). Toda čeprav ima v več pogledih prednost pred analitično-deskriptivno psihologijo,

mora vsekakor upoštevati tudi rezultate njenih analiz duševnih pojavov. Za Webra je lahko samo takšna psihologija, ki razlikuje različne vrste stvarnosti (kot, na primer, notranjo – zunanjo, živo – neživo stvarnost ipd.), tudi podlaga moderne ontologije. V svojem delu iz leta 1939 je Weber razvil tudi teorijo stvarnosti, in sicer je razlikoval različne stopnje stvarnosti, kot so neživa stvarnost, rastline, živali in človek – na tem mestu jih ne moremo podrobneje obravnavati.

Kot je razvidno iz gornjih izvajanj, je Weber spremenil svoje stališče iz "internalističnega" v "eksternalistično". Tako imajo v njegovem "realističnem" obdobju v psihologiji glavno vlogo pojmi, kot so, na primer, občutki, zunanje opazovanje, zadevanje, stvarno doživljanje, življenje, stvarna dinamika ipd.

LATE WEBER'S GENETIC-DYNAMICAL PSYCHOLOGY

The article focuses on the F. Weber's conception of psychology as was developed in his late work *Vprašanje stvarnosti* (1939). In it he has contrasted analytic-descriptive psychology with genetic-dynamical one – they differentiate in methods and object. While the main methods of analytic-descriptive psychology are self-observation and analysis of mental phenomena the methods of genetic-dynamical psychology are internal and external observation; the later is directed toward the external world a life in wider sense of this word (plants, animals, human beings). Furthermore, analytic-descriptive psychology deals only with mental phenomena while the subject matter of genetic-dynamical psychology are also subjects as live realities which hove special dynamics. According to Weber, it is only such a genetic-dynamical psychology which differentiates between and comprehends different kinds of realities that can be a basis for "modern" ontology. Finally, we show to what extent Weber departs from Brentano's tradition in his understanding of psychology.

Keywords: France Weber, analytic-descriptive psychology, self-observation, mental phenomena, genetic-dynamical psychology, external observation, live reality.

Literatura

Antonelli, M. (2001). *Seiendes, Bewußtsein, Intentionalität im Frühwerk von Franz Brentano.* Freiburg (Breisgau)/München: Alber.

Aristotel (1993). *O duši.* Ljubljana: Slovenska matica.

Brentano, F. (1982). *Deskriptive Psychologie* (ur. Chisholm, R. M. in Baumgartner, W.). Hamburg: Meiner.

Brentano, F. (1999). *Psihologija z empiričnega vidika.* Ljubljana: Slovenska matica.

Marek, J. Ch. (1989). "Psychognosie – Geognosie. Apriorisches und Empirisches in der deskriptiven Psychologie Brentanos". *Brentano Studien,* 2, str. 53-61.

Mulligan, K. (2004). "Brentano on mind". V Jacquette, D. (ur.), *The Cambridge Companion to Brentano,* Cambridge: Cambridge University Press.

Potrč, M. (1989). *Intentionality and Externalism.* Ljubljana: Acta Analytica Series.

Sajama, S., Kamppinen, M. in Vihjanen, S. (1994). *Misel in smisel.* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Veber, F. (1924a). *Očrt psihologije.* Ljubljana: Zvezna tiskarna in knjigarna.

Veber, F. (1924b). *Analitična psihologija.* Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.

Veber, F. (1927). *Idejni temelji slovanskega agrarizma.* Ljubljana: Kmetijska tiskovna zadruga.

Veber, F. (1930). *Filozofija.* Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.

Veber, F. (1939). *Vprašanje stvarnosti.* Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti.

Witasek, S. (1908). *Grundlinien der Psychologie.* Leipzig: Dürr.